

ЛЕСЬ МАРТОВИЧ: НАЦІОНАЛЬНО-КУЛЬТУРНИЙ І ГРОМАДСЬКО-ПОЛІТИЧНИЙ ДІЯЧ (ШТРИХИ ДО ПОРТРЕТА)

До 150-річчя від дня народження

Ігор КОЛЯДА, професор кафедри методики навчання суспільних дисциплін і гендерної освіти НПУ імені М. П. Драгоманова, доктор історичних наук, професор (м. Київ);

Андрій КОРОЛЬКО, доцент кафедри історії України і методики викладання історії Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, кандидат історичних наук, доцент (м. Івано-Франківськ)

Формування світогляду та становлення суспільно-політичних поглядів Леся Мартовича припали на період кінця 1880-х – першої половини 1890-х рр. У той час український національний рух у Східній Галичині був представлений народовською, русофільською та радикальною (соціалістичною) течіями. Остання виникла в другій половині 1870-х рр. під ідейним впливом М. Драгоманова та західноєвропейських поступових ідей. Радикали, ядро яких становила молодь, одразу ж виступили з різкою критикою панівного ладу та діяльності старшого покоління народовців і русофілів.

Леся Мартович народився 12 лютого 1871 р. Його мати Олена Десятківська – проста селянка з Буковини, батько Семен Мартович був писарем у с. Торговиця та сусідніх селах Вербівці, Топорівці і Глушків. Родина Мартовичів мала власне господарство: поле (біля 15 моргів), сад і пасіку. Леся Мартович здобув початкову освіту під керівництвом учителя Л. Козанкевича в рідній школі с. Торговиця та сусіднього села Топорівці Горденківського повіту.

Визначальний вплив на формування його світогляду мали студентські роки. Кінець 1880-х рр. в Австро-Угорській імперії ознаменувався активним поширенням соціалістичних ідей. Кристалізація його соціалістичних поглядів відбулася під час навчання в Коломийській гімназії. Там у 1887 р. виник таємний соціалістичний гурток (Ю. Гаморак стверджував, що цей гурток заснований у 1886 р.). Серед його активних членів були члени «Покутської трійці» В. Стефаник і Л. Мартович. У таємному гуртку місцеві гімназисти пропагували радикальні погляди, література комплектувалася соціалістичними творами І. Франка, М. Драгоманова, українських та польських авторів, вивчення яких не було передбачено навчальною програмою.

Гімназисти відзначали Шевченківські свята, поглиблювали свої знання з історії рідного краю. Відомий український громадський діяч і музеєзнавець В. Кобринський згадував, що В. Стефаник неодноразово приходив в гості до Л. Мартовича, обидва захоплювалися читанням «Кобзаря» Т. Шевченка, якого в Коломиї було важко знайти,

до того ж місцева австрійська влада забороняла його розповсюджувати: «Після оповідань Стефаника в цілїм Львові було тоді в р. 1885 лиш «п'ять» «Кобзарів», а в Коломиї був тоді лиш один «Кобзар» у Стефаника». Один із членів таємного гуртка В. Равлюк так описав записну книжечку Л. Мартовича, яку одержав у подарунок від його власника: «На першій сторінці стараним письмом написаний чотиривірш Шевченка «І день іде, і ніч іде...», на другій сторінці молитва поета «Царів, кривавих шинкарів», на третій «Світе тихий, краю милий» аж до слів «Панувала і я колись на широком світі», далі йшло «Послання» та «Кавказ». В тім часі не було ще видання творів Шевченка і Галичині, тільки як рідкість, неповне празьке видання з 1867 р. Тому то більш патріотичні поезії Шевченка кружляли у відписах між учнями, що виучували їх напам'ять [...]».

Під час канікул другої половини 1880-х рр. молоді люди збирали по селах колядки, щедрівки, гаївки, весільні й любовні пісні, історичні думки, казки, приказки. Леся Мартович спеціалізувався на збиранні «масного» фольклору – сороміць-

ких пісень. Зібрані ним приказки та прислів'я частково використав Іван Франко у збірнику «Галицько-руські народні приповідки». У передмові до першого тому він зазначив, що для даної праці була використана «збілочка приказок із Русова та інших сіл Снятинського повіту, зібрана Лесем Мартовичем». Рання літературна творчість письменника містить також поезії патріотично-політичного забарвлення. У другій половині 1880-х рр. він написав невеликий вірш «До русинів-галичан», де іронічно висміює тогочасне галицьке москвофільство.

Наприкінці 1880-х рр. розпочався якісно новий етап у розвитку радикальної течії. Так, з 1 січня 1890 р. у м. Львові під редакцією І. Франка й М. Павлика та завдяки матеріальній допомозі наддніпрянських українофілів почав видаватися часопис «Народ». Як орган РУРП, двотижневик ставив своїм завданням «ширити серед народа й інтелігенції всесвітні поступові думки [...], розбирати й критикувати наш сучасний суспільний устрій [...], жите й розвій нашої суспільности». Він значною мірою сприяв закладанню основ національного і соціального визвольного світогляду народу, вказуючи реальний напрям українського масового руху. Лесь Мартович був радий виходу радикального часопису, адже в листі до М. Павлика від 5 березня 1890 р. писав: «Я не дістав 4-того числа «Народа» ні 5-о... Тож прошу пришліть мені його борзо... Утішені звісткою за вашу газету».

Другого лютого 1889 р. чернівецька газета «Букovina» опублікувала перший допис Леся Мартовича «Із Снятинщини», а 1 лютого 1890 р. часопис «Народ» друкує його кореспонденцію під криптонімом «Л. М.» «Що дієся й говориться по наших читальнях у Снятинщині». Зупинімося докладніше на аналізі цієї замітки покутського письменника, адже автор подає напрями роботи радикалів в українському селянському середовищі, характеризує діяльність радикальних діячів краю.

Лесь Мартович звернув увагу на створення і практичну діяльність народних читалень, метою яких мало стати піднесення життєвого та освітнього рівня українців. Звичайно, вони мали стати ідеологічною опорою радикалів. Лесь Мартович зазначив, що 23 грудня 1889 р. створена народна читальня в с. Іллінці, а 26 грудня в с. Ганьківці і с. Задубрівці Снятинського повіту селяни організували вечорниці. На відкритті читальні в с. Ганьківці письменник виголосив промову, вказавши, що народ має гуртуватися навколо таких культурно-освітніх закладів, бо «із зміною життєвих форм мусять змінятися також форми боротьби» українства краю.

На цих зібраннях виступала плеяда відомих радикальних діячів Покуття. Автор виокремив запальні виступи селянина з с. Вовчківці Снятинського повіту Г. Запаринюка (Запаренюка), який «показував зібраним людям дуже ясно бо все на прикладах, чим є стан селянський у прирівнанню до дармоїдів та ошуканців». Завершував усі свої виступи цей радикальний діяч наведенням цікавих народних бувальщин, казок. Жителі Снятинщини високо цінили діяльність Г. Запаринюка. «Календар товариства «Просвіта» на рік 1892» стверджував, що він вів активну антиалкогольну боротьбу у своєму селі, з цього приводу особливо недолюбливав євреїв, які утримували корчми. Одного разу в 1875 р. Г. Запаринюк повів кількох жителів с. Вовчківці на відкриття товариства тверезості в с. Карлів Снятинського повіту (нині с. Прутівка Снятинської міської територіальної громади Івано-Франківської області). Повернувшись у рідне село, намовляв односельців, щоб відреклися горілки. У 1887 р. його заходами засновано в с. Вовчківці народну читальню, а у 1889 р. – чотири українські крамниці.

Лесь Мартович звернув увагу на цікаві виступи на цих народних зібраннях селянина з с. Карлів І. Сандуляка, який говорив, щоб у народні читальні вписувалися також українські жінки, зважаючи на те, що значна кількість чоловіків спивається по селах. Автор стверджував, що до поради цього радикального діяча прислухалися жителі с. Ганьківці, бо після «вечорниць» вписалося 140 людей, з них багато жінок.

Зауважимо, що І. Сандуляк дещо пізніше після радикального віча у м. Снятин 27 лютого 1892 р. заприятелював з І. Франком. Каменяру сподобалася оповідь карлівського селянина про те, що ексектор забрав останній кожух від однієї бідної сім'ї, тому що вона не могла сплатити податків. Це так схвилювало Івана Франка, що він написав оповідання «Історія кожуха», вперше опублікувавши його в часописі «Хлібороб» і назвавши його іронічно «сучасною казкою». Згадував Іван Франко активного діяча радикального руху у вірші «Вандрівка русина з Бідою», написаному в 1892 р.: поряд з іншими радикалами І. Сандуляк намагається визволити народ з біди. Коли русин і Біда приїхали в Коломию, то остання попросила русина об'їздити «те місто кляте», бо тут її «із'їздять радикали».

Згадав Л. Мартович і про іншого селянина-радикала з с. Вовчківці Снятинського повіту В. Чернявського, який у своєму виступі зупинився на нагальній проблемі створення народних читалень як культурно-освітніх центрів українського селянства краю: «Братя! [...] ми, сторонські (чужі – авт.) та не прийшлих до вас ні пити ні

йісти, а лиш [...] аби враз із вами погадати над нашов бідов. Бо, поміркуйте собі, до кого би я міг у вашім селі знайти, якби не читальня? Тож видите, що читальня важне діло, бо в ній можуть люде з усіх сторін сходитися тай так ураз не одно лихо можуть відогнати». Через два роки, на снятинському вічі 27 лютого 1892 р., В. Чернявський розкритикував ретроградні погляди учителів Покуття щодо навчання дітей з селянського середовища, оскільки педагоги краю принизливо оцінюють їхню здобуту освіту: «мужика як вивчиш, то сокотися его (стережися) гірше як 100 вовків».

Найбільшим відомим радикальним діячем, який виступав у с. Задубрівці Снятинського повіту, був адвокат з м. Коломия С. Данилович. Він зупинився на характеристиці знедоленості українського селянства краю, вказавши, що у Європі, зокрема в Ірландії, населення значно краще живе. А тому народні читальні, які створюються по селах Покуття, мають стати своєрідним містком оборони громадянських прав українського селянства.

Лесь Мартович резюмував, вказуючи, що на усіх цих зібраннях, де виступали радикали, приміщення були битком набиті: «Видко, що нарід будиться; а чи его до сего біда спонукує чи що інше, то то вже річ меншої ваги, доста того, що нарід починає захожуватися коло поліпшення своєї долі». Зазначимо, що на базі новостворених народних читалень протягом 1890-х рр. під впливом радикалів на Покутті почали створюватися товариства «Народні спілки», мета яких полягала в піднесенні життєвого та освітнього рівня українців.

Після розгрому коломийського гуртка у 1890 р. В. Стефанік і Л. Мартович були виключені з місцевої гімназії. Обидва українські письменники переходять у Дрогобицьку гімназію (1890 р.), де зближуються з І. Франком, проймаються глибоким почуттям поваги до нього і все подальше життя намагаються бути бодай трохи подібним до старшого товариша та щирого порадника в літературних і громадських справах. Очевидно, що в Дрогобицькій гімназії новоприбулі В. Стефанік та Л. Мартович також долучилися до таємного гуртка, який мав таємну бібліотеку. Взагалі, співпраця обох членів «Покутської трійці» тривала не один рік. Це дало змогу приятелю, громадському діячу й адвокату М. Фірманюку говорити про те, що український письменник-новеліст йшов вслід за життєвими позиціями Л. Мартовича й був його «невідступним товаришем».

Лесь Мартович вів редакційну роботу в українських радикальних часописах. У 1894–1895 рр. був співробітником коломийського часопису «Хлібороб», редагуючи статті дописувачів. 7 листопада 1897 р. на засіданні «головного заряду» РУРП

у м. Львові було прийнято рішення, що з 15 листопада редагування радикального часопису «Громадський голос» перебирає на себе Л. Мартович, оскільки через хворобу І. Франко не зміг виконувати обов'язки відповідального редактора, а М. Павлик змушений на деякий час від'їхати з м. Львова. Дослідник творчості українського письменника Ф. Погребенник зауважив, що він працював у важких умовах: отримував мізерну платню – 30 золотих ринських щомісячно. Щоправда, жив у редакційній кімнаті, яку надали йому безоплатно. Це був складний час для «Громадського голосу»: в радикальній партії точилися внутрішні суперечки – «від радикальної партії відступили. Остались із Львова всего три людини: П(авлик), Л(озинський) і М(артович). Годі було працювати». Однак на засіданні керівного проводу партії 12 лютого 1898 р. за вказівкою Л. Мартовича був прийнятий новий план редакційної політики часопису, за яким дозволено друкувати статті тільки про позитивні кроки діяльності депутатів від РУРП в австрійському парламенті й Галицькому крайовому сеймі.

Лесь Мартович брав активну участь у виборах до австрійського парламенту 1891 р. для підтримання двох кандидатів від радикальної партії: по Городенківському округу Теофіла Окуневського, а по округу Коломия – Косів – Снятин – Северина Даниловича. Письменник долучився до організації вічового руху початку 1890-х рр. на підтримку РУРП на Покутті. 15 серпня 1892 р. він взяв участь у нараді керівників радикальної партії, що відбулася в м. Коломиї. На ній прийнято ухвалу: прихильники РУРП мають виступати «яко радикальна селянська партія, солідарно і безбоязно, в обороні прав людських і горожанських і в здобуванню чим раз більшої свободи і гаразду». Ця нарада фактично заклала підвалини для заснування радикального політичного товариства «Народна воля», яке буде утворене наступного 1893 р. Також підготовлена святкова адреса М. Драгоманову, під яким підписався Л. Мартович: «[...] Конституційний збір організації радикальної партії серед селян поздоровляє Вас, яко першого поборника радикального думок і першого і неутомимого робітника для поступу нашого народа». На другому загальнокрайовому радикальному вічі в м. Коломия 30 травня 1893 р. він був обраний секретарем віча; у справі виборчого законодавства Лесь Мартович виступив з промовою про політичні порядки в Швейцарії і їх можливе застосування у Східній Галичині в ході виборів до Державної Ради і Галицького крайового сейму. Трьома тижнями пізніше взяв участь у роботі радикального селянського віча, яке відбулось у м. Снятині 18 червня 1893 р. На ньому розгля-

далися два основні питання щодо впровадження загального виборчого права і реформування громадського самоврядування. Український письменник виступив з промовою, порівнявши систему виборчого законодавства Австро-Угорської імперії з іншими країнами Західної Європи, також проаналізував конституцію Швейцарії, де на той час жителям країни надавали найкращі громадянські свободи.

Лесь Мартович, ймовірно, взяв участь у «довірочних зборах видніших членів партії радикальної з Покуття», які відбулися 4 листопада 1894 р. у м. Коломиї. Про це свідчить його лист до М. Павлика від 28 жовтня, в якому він поінформував про скликання під орудою політичного товариства «Народна воля» народного віча, який мав характер партійних зборів. Заодно письменник просив прибути заступника голови РУРП на загальні партійні збори в м. Снятин. На партійному зібранні в м. Коломиї явилось кілька представників інтелігенції і понад 100 селян-радикалів. Вирішувалися питання визначення кандидатів у депутати до Галицького крайового сейму від РУРП. Контроль над розгортанням виборчої кампанії на Покутті мала здійснювати «Народна воля»; у разі перемоги кандидатів-радикалів на Покутті, її представники в Галицькому сеймі мають виконувати вказівки цієї організації. Постановлено також для порозуміння визначення кандидатів усіх осередків на місцях скликати загальні збори РУРП у Львові. Партійні збори завершилися урочистим прощанням з редактором коломийських радикальних часописів «Народ» і «Хлібороб» М. Павликом, котрий переїжджав на постійне місце проживання у м. Львів.

У грудні 1894 р. Л. Мартович, представляючи Снятинський повіт, поряд із В. Стефаніком та іншими радикалами взяв участь у позачерговому з'їзді РУРП, який відбувся у м. Львові. Провідною темою зборів стало питання зміни програми РУРП та, відповідно, реорганізації радикальної партії. У зв'язку з відсутністю значної кількості членів партії, в тому числі й «молодих радикалів», з'їзд закінчився безрезультатно.

За дорученням РУРП Л. Мартович вів агітаційну роботу в передвиборчій кампанії 1897 р. до австрійського парламенту на території Покуття і Галицької Гуцульщини. Організовував віча і збори селян. На його думку, найбільшу підтримку серед українського населення Косівського, Кутського і Жаб'євського судового повіту мав український адвокат С. Данилович. У листі до М. Павлика Л. Мартович вважав невірним кроком внести кандидатуру К. Трильовського від РУРП по Коломийському виборчому окрузі, оскільки його зовсім не знали виборці Городенківського і

Косівського повітів, на Коломийщині він мав теж невелику підтримку. До IV курії значно більше шансів мав потрапити до австрійського парламенту С. Данилович, ніж К. Трильовський. До речі, 19 грудня 1896 р. у м. Коломиї С. Данилович разом із Т. Окуневським та І. Франком були присутні на вічі, яке було організоване товариством «Народна воля». Наприкінці віча було ухвалено пропозицію С. Даниловича, яка стосувалася парламентських виборів, призначених на початок 1897 р. Суть вимоги зводилася до того, щоб у Коломийському виборчому окрузі до IV і V курії були виставлені лише кандидати від РУРП. Таку думку С. Данилович повторно виклав у листі до М. Павлика від 22 лютого 1897 р.

Між Л. Мартовичем і С. Даниловичем у другій половині 1890-х рр. зав'язалися дружні відносини. Протягом 1896–1897 рр. письменник працював в адвокатській канцелярії С. Даниловича. Рукою Л. Мартовича написаний лист останнього до М. Павлика від 9 липня 1897 р., в якому роз'яснювалося, що потрібно видати працю С. Даниловича «Пояснене програми русько-української радикальної партії» (в листі не вказується назва програмного документа – *авт.*), котра, як і стаття І. Франка «Радікалі і радикалізм» (Львів, 1896), була фактично коментарем до програми РУРП, прийнятої на IV з'їзді партії в 1895 р. Після того як 7 листопада 1897 р. на засіданні «головного заряду» РУРП прийнято рішення про редагування Л. Мартовичем «Громадського голосу», С. Данилович за роботу в часописі щомісячно оплачував письменнику 10 золотих ринських. Л. Мартович взяв участь у VI з'їзді РУРП, який відбувся 21–23 вересня 1897 р. у м. Львові. Його поряд з С. Даниловичем (голова), М. Павликом (заступник голови) та ще 15 членів обрали до керівного проводу партії. 11 грудня 1897 р. у м. Львові він на засіданні головного осередку РУРП доповів про свою поїздку 7 грудня до м. Коломиї, де за сприяння місцевого товариства «Народна воля» відбулися народні збори, на яких одногolosно висловили довір'я депутату австрійського парламенту Т. Окуневському. Також виступив проти Р. Яросевича, який поширював соціал-демократичні ідеї в партії. На засіданні проводу партії від 22 січня 1898 р. повідомив про своє перебування 19 січня на зборах у селах Настасів і Купчинці Тернопільського повіту та заснування там нових осередків РУРП.

У 1898 р. письменник очолював керівництво Снятинського відділення РУРП. Однак він не зміг взяти участь у роботі VII з'їзду РУРП, який відбувся у м. Львові 30 жовтня 1898 р., про що завчасно, 23 вересня, повідомив заступника голови партії М. Павлика. З-поміж 41 зареєстро-

ваних учасників партії було два інші представники Снятинського відділення РУРП – Ю. Лутчак та І. Сандуляк. Л. Мартович не брав участі й у VIII з'їзді РУРП у грудні 1899 р., Снятинщину на партійному форумі представляв його товариш С. Зінкевич.

У 1900 р. Л. Мартович переїхав на Львівщину в м. Городок (В. Будзиновський стверджував, що письменник перебрався до цього міста у 1899 р., обійнявши посаду адвокатського помічника). Український письменник взяв участь у роботі радикального віча, яке скликав керівний осередок УРП 6 жовтня 1900 р. у м. Львові. Він передував проведенню XI з'їзду УРП, який розпочав роботу 7 жовтня 1900 р. На вічі прийнято рішення утворити т. зв. «хлопський виборчий комітет», до складу якого ввійшов Л. Мартович. Цей комітет мав контролювати ведення передвиборчої агітації українських радикалів, висувати достойних кандидатів від УРП до Державної Ради і Галицького крайового сейму. На наступних XII і XVI з'їздах УРП, які відбулися у м. Львові відповідно 15 грудня 1901 р. і 4 грудня 1905 р., Леся Мартовича обирали до головного осередку партії.

Леся Мартович підписався під «Відозвою до наших селян-виборців!» у квітні 1911 р. після розпуску австрійською імперською владою Державної Ради. Під зверненням також підписалися Л. Бачинський, К. Трильовський, С. Данилович, В. Стефаник, І. Макух, М. Павлик, П. Думка, І. Сандуляк, М. Олійник, М. Яцків. У цьому повідомленні подавалася інформація про причини розпуску Палати Послів та коротка характеристика парламентської праці депутатів-радикалів у 1907–1911 рр. УРП доводила до відома, що під час нової виборчої кампанії, порівняно із 1907 р., буде збільшено число кандидатів. З цією метою УРП закликала населення краю віддавати свої голоси за радикалів для отримання якомога більшої кількості місць у парламенті.

Провід УРП 15 квітня 1911 р. прийняв рішення, що в процесі нової виборчої кампанії до Державної Ради Л. Мартович балотуватиметься у виборчому окрузі 64 (Львів, Винники, Щирець Городок). Однак через тиск зі сторони польського кандидата Д. Абрагамовича, а також з метою запобігання розпорошенню голосів виборців Л. Мартович зняв свою кандидатуру на користь інших претендентів-українців – націонал-демократа о. Й. Фолиса і соціал-демократа М. Ганкевича.

Зауважимо, що, попри активну партійно-політичну діяльність, Л. Мартович на організованих ним народних зібраннях ніколи не був добрим промовцем. Ю. Гаморак зазначав, що, на відмі-

ну від його побратимів ще з гімназійної лавки В. Стефаника, який вмів поетично імпровізувати під час виступів, та Л. Бачинського, котрий вважався найталановитішим оратором Західної України, Л. Мартович у своїх публічних виступах був надто серйозним і сухим. Тому це було однією з головних причин, чому письменник не здобув високої політичної кар'єри.

Л. Мартовичу належить розгорнута критична стаття «Реформа подружного закону». Автор вважав, що треба впровадити в життя реформу цивільного законодавства, зокрема у сфері шлюбних відносин. На думку радикального діяча, проти цієї реформи виступала клерикальна громадськість як у центрі імперії, так і на місцях, передусім греко-католицьке духовенство. Автор вказував на недоліки негативного впливу католицької церкви щодо впорядкування подружного законодавства, доводив корисність цивільного шлюбу.

Разом з К. Трильовським і В. Стефаником він засновував перші покутські «Січі». Збереглися спогади про те, що Л. Мартович виголосив промову при відкритті «Січі» в с. Топорівці на Городенківщині. Письменник співпрацював із селянами-січовиками Львівщини під час аграрних страйків, де організував безоплатну адвокатську допомогу страйкарям, захищав їх від переслідувань владних структур. У 1905 р. провів парцеляцію поміщицького маєтку в с. Орелець Снятинського повіту.

Під час Першої світової війни Л. Мартович мешкав у хаті свого партійного товариша і друга І. Кунцева. Він працював адміністратором сільських господарств та доглядачем за полоненими з російської армії в с. Погарисько Равського повіту. Під час здійсненого в цій хаті погрому 13 вересня 1914 р., як згадував І. Кунців, всі його рукописи «опинилися на подвір'ю, в городі, в саді, на слоті, порозкидані і потоптані салдатськими чобітьми». Л. Мартович хворів: «Хорого доглядали підчинені, полонені мужики-салдати з Катеринославщини, серед котрих остала згадка про «добраго пана», що любив з ними балакати і жартувати».

Помер Л. Мартович 11 січня 1916 р. І. Кунців, кілька приятелів, селяни і три полонені проводили його в останню дорогу, в сусіднє село Монастирок.

Насамкінець слушними видаються слова диспорного дослідника А. Базилевича про Л. Мартовича: «Це теж жертва воєнного лихоліття і незавидної долі українського інтелігента-пролетаря. Для української радикальної партії це невіджалувана втрата, для української літератури знівечений суспільно-політичними, важкими об-

ставинами безперечний талан. Належав до тих людей, з яких вічно насміхається судьба, але котрі мають невичерпаний засіб життєвої енергії, що не дозволяє їм піддатись ударам долі».

Отже, початок національно-культурної і громадсько-політичної діяльності Л. Мартовича припадає на час його навчання в Коломийській гімназії в середині 1880-х рр. Початок 1890-х рр. став новим етапом у діяльності письменника, пов'язаною з появою у Східній Галичині першої української політичної партії європейського зразка – РУРП. Л. Мартович увійшов у вир партійно-політичного життя, яке зводилося до таких форм: створення і розгортання роботи народних читалень; участь у роботі з'їздів РУРП (УРП), радикальних народних віч, діяльності політичного товариства «Народна воля»; агітація на підтримку членів РУРП (УРП) під час виборів до австрійського парламенту і Галицького крайового сейму; редагування українського радикального часопису «Громадський голос», друкування критичних статей і новел в радикальних газетах краю; сприяння в розгортанні українського січового руху на початку ХХ ст. Власний досвід національно-культурної і громадсько-політичної діяльності став матеріалом для художніх новел, оповідань, критичних статей письменника про складне життя українських селян Східної Галичини. Твори Л. Мартовича високо оцінені літературознавцями, краєзнавцями та критиками.

ЛІТЕРАТУРА

1. *Базилевич А.* Д-р Лесь Мартович (Політичний профіль) // *Городенщина. Історично-мемуарний збірник* / ред. М. Марунчак. Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег, 1978. С. 590–591.
2. *Будзиновський В.* Не-карієрович (Із споми-нів про Леся Мартовича) // *Нові шляхи.* 1930. Ч. 2 (лютий). С. 319–323.
3. *Гаморак Ю.* Талант без середовища (Життя і творчість Леся Мартовича) // *Мартович Л. Твори* / за ред. Ю. Гаморака. Краків ; Львів : Українське видавництво, 1943. Т. 1. С. III–LIII.
4. *Горак Р. Д.* Лесь Мартович: Роман-есе. К. : Молодь, 1990. 176 с.
5. *Гуйванюк М.* Літературна спадщина Леся Мартовича як історичне джерело (до 140-річчя від дня народження) // *Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах.* Снятин : Прут Принт, 2011. Ч. 18–19. С. 141–148.
6. *Королько А.* Лесь Мартович і український радикальний рух в Галичині (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // *Гілея : науковий вісник : збірник наукових праць.* 2015. Вип. 95 (4). С. 23–32.
7. *Королько А.* Лесь Мартович у суспільно-політичному житті Снятинщини в кінці ХІХ ст. (з нагоди 145-річчя від дня народження і 100-річчя

смерті) // *Снятин. Краєзнавчий і літературно-мистецький журнал.* 2016. Ч. 13(27). С. 52–61.

8. *Королько А.* «Коломийське товариство народних спілок»: ідеологічні засади і практична діяльність їх осередків на Покутті (кінець ХІХ – початок ХХ ст.) // *Питання історії України. Збірник наукових праць кафедри історії України Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича.* Чернівці : Технодрук, 2014. Т. 17. С. 68–82.

9. *Королько А., Яковлев Ю.* Участь «Покутської трійці» в діяльності УРП у Галичині наприкінці ХІХ – на початку ХХ ст. // *Науковий вісник Чернівецького університету : Зб. наук. праць. Історія. Політичні науки. Міжнародні відносини.* Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2014. Вип. 684–685. С. 36–52.

10. *Кунців І.* Лесь Мартович. Кілька дат з життя. – Останні дні. – Літературна спадщина // *Діло.* 1916. 3 лютого (21 січня). Ч. 32 (8931). С. 1.

11. *Л[есь]. М[артович].* Що дієся й говориться по наших читальнях у Святинщині [Снятинщині]. (Допись із місця) // *Народ.* 1890. 1 лютого. Ч. 2–3. С. 20–22.

12. *Лесин В.* Лесь Мартович. Літературний портрет. К. : Державне видавництво художньої літератури, 1963. 63 с.

13. *Лозинський М.* Лесь Мартович // *Діло.* 1916. 28 січня. Ч. 26 (8925). С. 1.

14. *Марчук Г.* Сатира Леся Мартовича в контексті сатиричних жанрів доби. К. : ІВЦ Держкомстату України, 1999. 141 с.

15. *Піхманець Р.* Із покутської книги буття. Засади творчого мислення Василя Стефаника, Марка Черемшини, Леся Мартовича. К. : Темпора, 2013. 560 с.

16. По першій голосованню // *Громадський Голос.* 1911. 21 червня. Ч. 31. С. 2.

17. *Погребенник Ф. П.* Лесь Мартович: життя і творчість. К. : Дніпро, 1971. 194 с.

18. *Равлюк В.* Спогади про Василя Стефаника // *Ямгорів. Літературно-краєзнавчий і мистецький альманах.* Городенка, 2005. Ч. 13–14. С. 108–114.

19. Сміючись у вічі злоби дня // *Мартович Лесь. Повне зібрання творів.* Т. 1. / За редакцією Ганни Марчук. Івано-Франківськ : ЛІК, 2015. С. 10–32.

20. *Стефанік В.* Перший твір Леся Мартовича (Спомин) // *Стефанік В. Повне зібрання творів: В трьох томах.* Т. 2 : Автобіографічні твори, поезії в прозі, публіцистика, незакінчені твори і переклади. К. : Видавництво Академії наук Української РСР, 1952. С. 22–28.

21. *Чапленко Н.* Про рід Мартовичів у Торговиці // *Городенщина. Історично-мемуарний збірник* / ред. М. Марунчак. Нью-Йорк ; Торонто ; Вінніпег, 1978. С. 781–782.